

De coronapandemie gaf noodgedwongen een enorme impuls aan het onlineonderwijs. Daar bleken nadelen, maar ook voordelen aan te kleven. Volgens Miriam Goes-Daniëls en Marcel van der Klink moeten we daarvan leren. Zij zetten zeven belangrijke vraagstukken op een rij. 'Die zijn dermate generiek dat ze relevant zijn voor alle hogeronderwijsinstellingen die willen doorgaan met onlineonderwijs, ongeacht het ambitieniveau dat ze nastreven.'

Blended onderwijs, hoe doe je dat?

Op naar de ideale mix

Miriam Goes-Daniëls & Marcel van der Klink

Zuyd Hogeschool

De coronapandemie heeft in het (hoger) onderwijs gezorgd voor een ongekende exponentiële groei van het onlineonderwijs. Docenten stapten massaal over van het klaslokaal naar digitale communicatieplatformen, zoals MS Teams of Zoom en naar een intensiever gebruik van de digitale leeromgeving, zoals Moodle of Blackboard. Online lesgeven tijdens corona zorgde voor veel turbulentie en stress, maar had ook tot gevolg dat het hoger onderwijs er collectief ervaring mee heeft opgedaan.

Deze ervaring is het startpunt vanwaaruit wij vooruitblikken op de toekomst van onlineonderwijs. Niet in de vorm van het formuleren van de stip op de horizon, maar eerder door stil te staan bij wat de volgende stap zou kunnen zijn. Daarbij combineren we verschillende informatiebronnen, waaronder de ervaringen die we binnen onze hogeschool hebben opgedaan, het onderzoek dat recentelijk is verricht naar onderwijs gedurende de coronapandemie, inclusief ons eigen onderzoek onder studenten en docenten van Zuyd Hogeschool (Goes-Daniëls & Van der Klink, 2021).

Fysieke scheiding

Onlineonderwijs is onderwijs waarbij de leermaterialen, tools en diensten volledig of voor ten minste 80 procent via het internet beschikbaar worden gesteld (SURF, 2015). Het is meer dan alleen het aanbieden van onlinecontent. De kern van onlineonderwijs is dat alle didactische

handelingen online gebeuren. Het meest in het oog springende onderscheid tussen onlineonderwijs en alle andere vormen van onderwijs is de fysieke scheiding tussen docenten en studenten, waarbij het hele onderwijsproces via de computer en het internet wordt afgehandeld (Open Universiteit, 2020).

In de eerste periode van de coronapandemie was er sprake van bijna volledig onlineonderwijs. Feitelijk werd het klaslokaal ingeruild voor MS Teams, Zoom of een andere videoconferencingtool. De inhoud en de didactiek van het onderwijs bleven nagenoeg onveranderd. Dit is tekenend voor wat we verstaan onder substitutie, waarbij het draait

**Feitelijk werd het
klaslokaal ingeruild
voor MS Teams, Zoom
of een andere tool**

De animo om zo het onderwijs online te blijven aanbieden, is dan ook nagenoeg nihil

om vervanging. Vervanging levert vaak geen meerwaarde op maar in het geval van de coronapandemie was het wel het scenario om studenten snel onderwijs te bieden. Tijdens de coronapandemie groeide het besef dat het eenvoudigweg 'overzetten' van onderwijsactiviteiten van klaslokaal naar beeldscherm niet leidt tot een vorm van toekomstbestendig hoogwaardig onderwijs. De animo om op deze manier van substitutie het onderwijs online te blijven aanbieden, is dan ook nagenoeg nihil bij studenten en docenten. Nadelen die studenten ervaren van het nagenoeg volledige onlineonderwijs zijn een gevoel van isolatie, motivatie- en concentratieproblemen (Bakker, Burger, Oerlemans, VanHaren, & Veenhoven, 2020).

Dit betekent niet dat daarmee het concept van onlineonderwijs geheel overboord gaat. Een grootschalige enquête van eind december 2020 onder ruim 11 duizend studenten in het hoger onderwijs laat zien dat er, naast de vele nadelen, volgens hen ook voordelen zijn te noemen, waardevol genoeg om ook na de coronapandemie te behouden (Brink, Van den Broek & Ramakers, 2021). Individueel contact met docenten, de beschikbaarheid van opnamen van colleges zijn voordelen die op waardering kunnen rekenen, mits onlineonderwijs met mate wordt toegepast. Ook het in eigen tempo (thuis) kunnen volgen van onderwijs zonder dat je naar de onderwijsinstelling hoeft te reizen, is volgens hen een voordeel.

De kunst voor de komende periode is om de ervaren voordelen van onlineonderwijs te behouden. Daarmee komt het idee van blended onderwijs in het vizier. Blended onderwijs combineert face-to-face- met onlineonderwijs. Het gaat om het zoeken naar de ideale mix. De *best of both worlds* die een meerwaarde (effectiever, efficiënter, aantrekkelijker) moet opleveren (Van Limbeek, 2018), voor studenten én docenten. Blended onderwijs ontstaat niet vanzelf. Het heeft consequenties voor onderwijsinstellingen, voor het beleid, de ondersteuning en het meest voor docenten(teams) en hun studenten; het vraagt om visie, herontwerp, ondersteuning en goede faciliteiten (SURF, 2020).

Hoe ambitieuzer, hoe complexer

Hoe ambitieuzer de plannen, hoe complexer de oplossing, en des te meer bekwaamheid en ondersteuning nodig zijn om blended onderwijs te realiseren. Het denken in termen van scenario's kan behulpzaam zijn om te verhelderen tot waar de ambities reiken (zie Van der Klink & Brand-Gruwel, 2021):

- Geringe Impact Blend (GIB): toevoegen van technologie ter ondersteuning van het leren in de klas. De bestaande cursus wordt nagenoeg intact gelaten;
- Medium Impact Blend (MIB): herontwerp van een cursus door het vervangen van face-to-face (f2f) activiteiten door online activiteiten;
- Forse Impact Blend (FIB): radicaal herontwerp van een cursus, waarbij inhoud, didactiek en technologie volledig opnieuw worden doordacht resulterend in een cursus die grotendeels online is.

Een schets van deze drie scenario's is in Tabel 1 te vinden. Naarmate de beoogde impact stijgt, wordt er meer gevraagd van betrokkenen maar zijn de voordelen ook groter. Zo vergt een GIB weliswaar relatief weinig inspanning maar de voordelen van wat het brengt aan bijvoorbeeld flexibilisering zijn eveneens gering. In het geval van een MIB zijn de voordelen beduidend groter. Er is sprake van meer flexibilisering en personalisering van het leren, waarbij de fysieke bijeenkomsten wel het hart van de cursus blijven vormen. Zulke voordelen bereik je alleen als de docenten over voldoende kennis beschikken inzake vakinhoud, didactiek, technologie en onderwijsontwerp. Juist om die reden is van belang om terughoudend te zijn met het FIB-scenario. Dit betreft een radicale koerswijziging waarbij de risico's gemakkelijk de voordelen van blended learning overvleugelen. Pas bij voldoende ervaring met het creëren en verzorgen van blended onderwijs komt dit scenario in het vizier. Het is mogelijk om de ambities te staffelen, dat wil zeggen: gaandeweg de ambities te verhogen en te starten met vormen van blended onderwijs die als uitermate haalbaar worden ervaren. Het is evenwel onwenselijk om te

Het denken in scenario's kan behulpzaam zijn om te verhelderen tot waar de ambities reiken

blijven steken in vormen van GIB-onderwijs. De inzet die dit vergt van betrokkenen en de kosten ervan leiden niet tot betekenisvolle voordelen, aldus Van der Klink en Brand-Gruwel (2021).

In het hoger beroepsonderwijs ligt het streven naar medium impact voor de hand. Kenmerkend voor een MIB-scenario is dat je onderwijsactiviteiten op locatie combineert met onderwijs online en de student een meer actieve rol in het leerproces krijgt, resulterend in meer interactie, kennisverwerving en/of motivatie.

Wat moet blijven?

Uitgaande van het gegeven dat onlineonderwijs ook na de coronapandemie deel blijft uitmaken van het onderwijsrepertoire is de vraag wat nu van belang is voor de verdere ontwikkeling ervan. Immers het continueren van de huidige vormen van onlineonderwijs is geen aantrekkelijke optie. Als noodoplossing voldeed het, maar

Continuering van de huidige vormen van onlineonderwijs is geen aantrekkelijke optie

blijven steken in vormen van substitutie is geen wenselijk toekomstperspectief.

Om inzicht te verzamelen in wat van belang is, hebben wij participatief onderzoek verricht onder studenten en docenten van Zuyd Hogeschool, met als vraagstelling: ‘Wat

Type blend, voorzien van voorbeelden, onder andere ontleend aan Rubens (2016)	Wat vraagt het van docenten?	Wat is nodig aan professionalisering en ondersteuning?	Voor- en nadelen type blend?
Geringe Impact Blend (toevoegen) <ul style="list-style-type: none"> • Gebruik van digitale omgeving voor beschikbaar stellen van leermiddelen, opdrachten inleveren en mededelingen • Gebruik van Teams/ Zoom/ Bluejeans terwijl inhoud cursus en didactiek ongewijzigd blijven 	<ul style="list-style-type: none"> • Relatief weinig expertise in technologie en ontwerpen van onderwijs 	<ul style="list-style-type: none"> • Docenten ondersteunen om vanuit leerdoelen hun didactiek technologisch te verrijken voor specifieke cursusactiviteiten • Ondersteuning bij keuze en gebruik van specifieke technologie • Beschikbaarheid van kant en klare direct bruikbare tools en leermaterialen 	<ul style="list-style-type: none"> • Helpt om docenten bekend te maken met Blended Learning • Toevoegingen leiden snel tot meer belasting voor docent en student • Risico's en voordelen zijn relatief beperkt
Medium Impact Blend (vervangen) <ul style="list-style-type: none"> • Flipped classroom waarbij studenten thuis (online) instructies volgen, opdrachten maken en f2f de resultaten bespreken en voorbereid worden op de instructies en opdrachten voor de volgende bijeenkomst 	<ul style="list-style-type: none"> • Veel kennis over de inhoud van de cursus en ervaring in het doceren ervan • Veel kennis over technologie • Kennis over onderwijsontwerp • Enig zelfvertrouwen en bereidheid risico's te nemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Ondersteuning is nodig op terrein van technologie en onderwijsontwerp om te komen tot een goede blend die effectief en efficiënt is • Evaluaties onder docenten en studenten om te monitoren of de blend de verwachtingen realiseert • Extra tijd voor docenten is essentieel 	<ul style="list-style-type: none"> • Niet in één keer optimale blend, dit vergt verschillende iteraties. Voordeel is dat er incrementeel gewerkt kan worden om optimale blend van f2f en online te realiseren. Dat helpt om risico's te reduceren en zelfvertrouwen docenten te laten groeien
Forse Impact Blend (van scratch opnieuw opzetten) <ul style="list-style-type: none"> • Onderwijs is (grotendeels) online, in de vorm van webinars, en interactieve sessies (synchroon leren) • Onderwijs is (grotendeels) online in de vorm van zelfstudie (asynchroon leren) met f2f extra begeleiding en/of interactie 	<ul style="list-style-type: none"> • Vergt hoog kennisniveau op terrein van cursusinhoud, technologie en ruime kennis over onderwijsontwerp • Vergt nodige zelfvertrouwen en sterke bereidheid om risico's te nemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Ondersteuning is nodig op terrein van technologie en onderwijsontwerp om te komen tot een blend die effectief en efficiënt is • Evaluaties onder docenten en studenten om te monitoren of de blend de verwachtingen realiseert • Veel extra tijd voor docenten is essentieel 	<ul style="list-style-type: none"> • Kans om cursus fris van scratch te ontwerpen en de historisch gegroeide ballast uit de cursus te verwijderen • Voordelen van technologie worden maximaal benut • Templates en voorbeelden zijn schaars maar wel zeer gewenst om dit scenario te realiseren

Tabel 1 Schets van drie ontwerpscenario's: low, medium en high impact blended learning

is waardevol in ons huidige onlineonderwijs bij Zuyd Hogeschool (tijdens de coronapandemie) en dient nadien behouden te blijven in ons onderwijs?’

Op basis van dit onderzoek, aangevuld met onze eigen waarnemingen, zijn een zevental brede vraagstukken geïndiceerd die voor de doorontwikkeling relevant zijn. Zij zijn dermate generiek dat ze relevant zijn voor alle hogeronderwijsinstellingen die willen doorgaan met onlineonderwijs, ongeacht het ambitieniveau dat ze nastreven.

Zeven vraagstukken

1. *Interactie tussen studenten en docenten*

Onderwijs vraagt om frequent contact tussen docenten en studenten en tussen studenten onderling. Onlineonderwijs gedurende de coronapandemie was vaak eenrichtingsverkeer voor de studenten. Voor het doorontwikkelen van onlineonderwijs is van belang dat wordt bedacht hoe de interactie vorm te geven in onlineonderwijs. Denk daarbij niet alleen aan collegeachtige vormen van onderwijs. Juist de onlinetechnologie is bij uitstek geschikt om meer (kortdurende) contactmomenten online te realiseren. Zeker waar het gaat om contact tijdens (afstudeer)projecten en stages om met studenten maar ook om met hun opdrachtgevers/werkplekbegeleiders in contact te blijven.

2. *Didactiek*

Net zoals alle onderwijsactiviteiten zijn onlineonderwijsactiviteiten niet alleen bedoeld voor het presenteren van lesstof maar zouden ze expliciet ruimte moeten bieden aan het stellen van vragen, aan het geven van feedback en aan de verwerking van de lesstof. Het opnemen van onlineonderwijsactiviteiten (hoorcolleges, instructies) is aanbevelenswaardig zodat studenten deze terug kunnen kijken op het moment dat het hun uitkomt én omdat zij zo de stof vaker kunnen herhalen. Naast de conventionele collegeachtige vormen is het raadzaam te investeren in het digitaal beschikbaar maken van korte instructies/kennisclips met bijpassende opdrachten om de inhoud te verwerken en/of

Vergeet niet te zorgen

voor voldoende

pauzes die ook

echt pauze zijn

**Het is belangrijk
te bedenken hoe je
interactie vormgeeft
in onlineonderwijs**

toe te passen. In het kader van de communityvorming is het aanbevelenswaardig om in de onlineonderwijsactiviteiten mogelijkheden te creëren om studenten in kleine groepen (aan opdrachten) te laten werken waarmee zij de lesstof zich eigen maken en de verdieping ervan bewerkstelligen.

3. *Betrokkenheid*

Een veelgehoord argument tegen onlineonderwijsactiviteiten is dat de betrokkenheid van studenten achteruitgaat. Maar het gaat niet zozeer om de vorm waarin de activiteit is gegoten, online of face-to-face, eerder om wat er tijdens die activiteiten plaatsvindt. Zo biedt de technologie mogelijkheden om studenten in kleine groepen online aan een opdracht te laten werken. Zij maakt het ook eenvoudiger om individueel gesprekken te voeren. Je hoeft niet naar een locatie te zoeken en je hoeft niet te reizen. Ook individuele (mentor)gesprekken of de studieloopbaangesprekken kun je houden. Belangrijk is dat studenten en docenten zelf kunnen bepalen welke keuze zij hierin willen maken. Maar er is online meer mogelijk dan vroeger. Onlineonderwijs staat de betrokkenheid van studenten niet in de weg. Het gaat uiteindelijk om weldoordachte onderwijsactiviteiten in een combinatie van online- en face-to-faceonderwijs.

4. *Planning en roostering*

Onlineonderwijs heeft consequenties voor de planning, organisatie en de roostering van (individuele) online onderwijsactiviteiten. In de precoronatijd waren studenten vaak veel reistijd kwijt voor het bijwonen van kortdurende onderwijsactiviteiten. Onlineonderwijs maakt het mogelijk een andere balans tussen reis- en onderwijstijd te bewerkstelligen. Organiseer conventionele hoorcolleges en kortdurende onderwijsactiviteiten bij voorkeur online. Het plannen van onderwijsactiviteiten online en op locatie op dezelfde dag is onhandig omdat je dan rekening moet houden met reistijd van huis naar onderwijslocatie en vice versa. Zorg dat onderwijsactiviteiten online in de agenda's van studenten én de docenten staan zodat de link voor iedereen eenvoudig vindbaar is. En *last but not least*: zorg bij onderwijsactiviteiten online voor voldoende pauzes die voor studenten en

docenten ook echt pauze zijn, in plaats van een impliciet moment om aan een opdracht te werken of een telefoontje te plegen.

5. Gebruik technologie

Het gebruik van communicatieomgevingen en digitale leeromgevingen was nog geen gemeengoed ten tijde van de coronacrisis. Voor veel docenten is onlineonderwijs synoniem aan het werken met Teams of Zoom en de digitale leeromgeving benutten ze hoofdzakelijk voor het beschikbaar stellen van materialen.

Voor de doorontwikkeling van onlineonderwijs is van belang dat we nadenken over een optimalere inzet van de digitale leeromgeving. Deze leeromgeving biedt veel mogelijkheden om studenten te ondersteunen bij de zelfstudie-activiteiten die (impliciet) van studenten wordt verwacht. De onderwijskundige vormgeving daarvan is vaak onderbelicht gebleven.

Dat vraagt dat er wordt geïnvesteerd in het optimaal benutten van de beschikbare technologie. Voor de communicatieomgeving gaat het bijvoorbeeld om gebruikmaking van geavanceerdere mogelijkheden: de chatfunctie, schermdeling en de besturingsfunctie (voor het samenwerken aan documenten). Voor de digitale leeromgeving gaat het bijvoorbeeld om het kunnen ontwerpen van opdrachten en formatieve assessments die studenten activeren zelf aan de slag te gaan.

Een palet aan ondersteuningsmogelijkheden is aanbevelenswaardig om het gebruik van technologie te bevorderen. Bijvoorbeeld informatie via het intranet, maar ook door workshops, een collega als adviseur op de werkplek en een digitale vraagbaak. Dat zorgt ervoor dat docenten en studenten de mogelijkheid kunnen kiezen die zij het passendst vinden op het moment dat zij behoefte hebben aan support.

6. Randvoorwaardelijke aspecten

De ontwikkeling van onlineonderwijs is gebaat bij duidelijkheid, uniformiteit en ondersteuning. In dit verband is het aanbevelenswaardig om afspraken te maken over aanwezigheidsplicht, gebruik van de camera, hoe met vragen om te

**Het blijft belangrijk
om bij iedereen te vragen
naar hun positieve én
negatieve ervaringen**

**Veel docenten benutten
de digitale leeromgeving
vooral voor het beschikbaar
stellen van materialen**

gaan en door welke functies (bijvoorbeeld de chat) de communicatie zal verlopen. Voor studenten en docenten is het van belang dat zulke afspraken bij voorkeur gelden voor alle onderwijsactiviteiten online, zodat door de eenduidigheid routinevorming kan plaatsvinden.

Daarnaast is het van belang om studenten en docenten tijdig te informeren over veranderingen, zoals updates (waardoor sommige 'knoppen' plots anders werken) en relevante regelingen en wetgeving, bijvoorbeeld op het terrein van privacy.

Tot slot, hoe de doorontwikkeling ook gestalte krijgt en wat de ambities ook zijn, het blijft belangrijk om bij docenten en studenten (en ondersteuners) te vragen naar hun (positieve én negatieve) ervaringen en deze breed te delen, zodat je van deze ervaringen kunt leren.

7. Efficiëntie

Onlineonderwijs overbrugt geografische afstanden en maakt het eenvoudiger om samen te werken. Zo wordt het aantrekkelijker om experts vanuit de gehele wereld, bijvoorbeeld als gastdocent, een bijdrage aan het onderwijs te laten leveren. Dit vraagstuk verwijst naar (ook al eerder genoemde) voordelen van onlineonderwijs: besparingen in reistijd, de mogelijkheden voor plaats- en tijdsafhankelijk onderwijs en het eenvoudiger samenwerken met (buitenlandse) studenten en docenten, bijvoorbeeld in stages, projecten of door (buitenlandse) gastdocentschappen.

Integrale benadering

De toekomst is aan blended onderwijs: een combinatie van onlineonderwijs en onderwijs op locatie. Het gaat om het zoeken naar de juiste mix en wat een juiste blend is, dat verschilt per vak(gebied) per opleiding, docent en mogelijk ook per onderwijsinstelling. Maar hoe ver of nabij de ambities ook reiken, de zeven vraagstukken die hier boven aan de orde zijn gekomen, zullen altijd prioriteit hebben in het zetten van de eerste stappen in de doorontwikkeling van onlineonderwijs.

De verdere uitwerking is gebaat bij een actieve participatie van zowel studenten als docenten

Ze verwijzen naar andersoortige vraagstukken. Zo verwijzen didactiek, interactie en betrokkenheid naar de onderwijskundige aspecten in de opzet en uitvoering van onderwijsactiviteiten online om aantrekkelijk en effectief onderwijs te realiseren. Randvoorwaarden, planning en roostering refereren aan de aspecten die relevant zijn voor het creëren van een werkbaar context waarbinnen je onlineonderwijs kunt realiseren. Efficiëntie accentueert de praktische voordelen. Het gebruik van technologie verwijst naar de noodzaak voor een optimaal gebruik van de functies in de leeromgeving en in de communicatieomgeving.

De ontwikkeling van onlineonderwijs in de context van blended learning vergt een integrale benadering. Ze behelst niet alleen didactische vraagstukken maar vraagt ook om voldoende ondersteuning op allerlei gebied (bijvoorbeeld roostering) én om goed werkende technologie. Van belang is een intensieve samenwerking van de diverse partijen binnen de onderwijsinstelling. De verdere uitwerking en implementering zijn gebaat bij een actieve participatie van studenten én docenten. Er is kortom het nodige werk te verzetten.

Miriam Goes-Daniëls

is senior onderzoeker aan het lectoraat Professionalisering van het Onderwijs en beleidsadviseur bij de Dienst Onderwijs en Onderzoek van Zuyd Hogeschool

Marcel van der Klink

is lector Professionalisering van het Onderwijs aan Zuyd Hogeschool

Literatuur

- Alammary, A., Sheard, J., & Carbone, A. (2014). Blended learning in higher education: Three different design approaches. *Australasian Journal of Educational Technology*, 30(4). <https://doi.org/10.14742/ajet.693>
- Bakker, A.B., Burger, M., Oerlemans, W., VanHaren, P., & Veenhoven, R. (2020). Raise of happiness following raised awareness of how happy one feels: a follow up of repeated users of the happiness indicator website. *International Journal of Applied Positive Psychology*, 2020, online. Opgehaald van: <https://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/publications/raise-of-happiness-following-raised-awareness-of-how-happy-one-feels-a-follow-up-of-repeated-users-of-the-happiness-indicator-website-10637/>
- Biesta, G. (2014). *Wat is goed onderwijs?* Opgehaald van: <https://nivoz.nl/nl/nro/wat-is-goed-onderwijs-over-kwalificatie-socialisatie-en-subjectivering>
- Brink, M. Van den Broek, A. & Ramakers, C. (2021). Ervaringen van studenten met onderwijs en toetsen op afstand tijdens corona. ISO. ResearchNed. Opgehaald van: <http://www.iso.nl/wp-content/uploads/2021/02/ResearchNed-%E2%80%93-Ervaring-en-van-studenten-met-onderwijs-en-toetsen-op-afstand-tijdens-corona.pdf>
- Goes-Daniëls, M. & Van der Klink, M. (2021). *Ervaringen met online onderwijs in coronatijd bij Zuyd Hogeschool*. Heerlen: Zuyd Hogeschool.
- Last, B. (2020). *Hoger onderwijs in de 1,5 m samenleving. Didactische scenario's voor 1 september*. Opgehaald van: <https://www.linkedin.com/pulse/hoger-onderwijs-de-15m-samenleving-didactische-scenarios-barend-last/>
- Lectoraat Technologie Ondersteund Leren (2017). *Succesfactoren voor de implementatie van Blended Learning binnen Zuyd Hogeschool*. Heerlen: Zuyd Hogeschool.
- Open Universiteit (2020). Digitale Didactiek. Opgehaald van: https://youlearn.ou.nl/web/hulp-bij-online-onderwijs/digitale-didactiek/-/pagestructurenavigator/1651868432_nl_ou_dlwo_pagestructure_viewer_portlet_WAR_nloudwopagestructureportlet_facesViewRender=%2Fhtml%2Fviewer%2FcourseNavigator.xhtml
- Rubens, W. (2016). *Elf modellen voor blended learning*. Opgehaald van: <https://www.te-learning.nl/blog/elf-modellen-voor-blended-learning/>
- SURF (2015). *Begrippenkader Online onderwijs*. Opgehaald van: <https://www.surf.nl/files/2019-02/begrippenkader-online-onderwijs-15052015-def.pdf>
- SURF (2020). *Blended onderwijs organiseren*. Opgehaald van: <https://www.surf.nl/blended-onderwijs-organiseren?dst=n3764>
- Van der Klink, M. & Brand-Gruwel, S. (2021). *Blended learning: Het ontwerpen van een optimale blend*, essay geschreven ter gelegenheid van het NRO Symposium Hoger Onderwijs: 'Nieuwe richtingen na de pandemie?' dat op 15 januari 2021 plaatsvond. Heerlen: Zuyd Hogeschool.
- Van Limbeek, E. (2018). *Adviesrapport Blended Learning: docentprofessionalisering en ondersteuning bij de implementatie van blended learning*. Heerlen: Zuyd Hogeschool.